

Etimologia verbelor *a dezmierda* și *a desfăta**

Cuvintele menționate în titlu au etimologii controversate. Cum se va vedea mai jos, verbele *a dezmierda* și *a desfăta* prezintă, sub aspect formal și semantic, unele dezvoltări paralele, care fac ca etimologiile propuse să se sprijine reciproc. Vom reaminti, pe scurt, variantele fonetice, sensurile verbelor și ale derivatelor acestora, precum și soluțiile etimologice formulate pînă în prezent, în ordinea menționată în titlu.

Verbul *a dezmierda* înseamnă, după DEX: **1.** ‘a mîngîia pe cineva atingîndu-l ușor cu palma ori spunîndu-i vorbe drăgăstoase’, ‘a alinta’, **2.** (refl.) ‘a se bucura de ceva’, ‘a se desfăta’; ‘a se răsfața’. În familia cuvîntului, există subst. *dezmierdare*; adj. *dezmierdat*, **1.** ‘cărui i se fac toate plăcerile gusturile’; ‘alintat, răsfațat’ **2.** ‘plin de farmec’, ‘desfătător’; adj. *dezmierdător* ‘care dezmiardă’, ‘mîngietor’, ‘alintător’; ‘care încîntă, care desfătă’, ‘desfătător’. Se adaugă derivatele învechite *desmierdăciune* ‘dezmierdare, desfătare’ și *dezmierzie* ‘voluptate’. În unele dicționare, în locul grupului *-zm-* apare grupul *-sm-*, iar în locul succesiunii *-mie-*, *-me-*: *a desmerda* și *a dezmerda*. Varianta cu *-me-* este caracteristică pentru graiurile de tip moldovenesc, în care a avut loc palatalizarea bilabialei *-m + i*, rezultînd forma *a disnerda* sau *a diznerda* (*eu diznerd* etc.). Ambele variante sînt prezente, de pildă, în scrisul lui Creangă, numai că în locul consoanei muiate *-ń-*, printr-un fenomen de hipercorectitudine, a apărut *-m-*, urmat *e*, nu de *ie*, în succesiunea fonetică *-me-*, ca în exemplele: *Nezii-Păresii* > *Mezii-Păresii*; *a se mera*; *ńercuri* > *mercuri*, din opera aceluiași scriitor. Pentru variantele dialectale, vezi ALR, I, II, harta 236.

Palatalizarea lui *m + i* semivocalic din diftongul *-ie* este prezentă și în variantele aromânești ale aceluiași cuvinte. Se știe că palatalizarea labialelor este un fenomen general în acest dialect. După T. Papahagi, DDA, în acest dialect sînt cunoscute următoarele forme și variante fonetice: *dizńerdu*₁, vb., cu sensul ‘cajoler’, ‘dorloter’, ‘caresser’; *dizńerdu*₂ s.n. (pl. *dizńerduri*) ‘caresse’, ‘cajolerie’; *dizńirdăre*, s.f. ‘caresse’, ‘cajolerie’; *dizńirdat*, *-tă*, adj. ‘dorloté’, ‘caressé’; *dizńirdăciune*, s.f. ‘volupté’, ‘plaisir’; există și variantele cu *dez-* și *dis-*: *dezńirdător*, *-toăre*, adj. ‘caessant’, ‘cajoleur’ și *disńirdător* ‘id.’.

Verbul *a dezmierda* a cunoscut mai multe explicații etimologice, înregistrate în lucrarea DER, nr. 2896, și în I.I. Russu, *Etnogeneza*, p. 309. În ultimul caz, se propune o origine autohtonă, traco-dacă, invocîndu-se un radical indoeuropean **(s)merd-* cu sensul ‘durere’, ‘groază’; ‘suferință’, precedat de prefixul *de(s)-*, cu valoare privativă: ‘... se poate admite, scrie autorul, că *desmierda* avea sensul primar ‘a lecu, scăpa de vreo suferință, de un rău (etc.)’¹. Prezența diftongului *-ie-* în toate varian-

* Studiu apărut în LL XLIII-XLIV (1999), p. 5-8.

tele românești menționate mai sus presupune, adăugăm noi, existența în radical a unui *ě* (scurt, accentuat), care, devenind diftong, poate explica palatalizarea bilabialei *m* în *ń*, din *desńerd*. Explicația lui I.I. Russu are un grad ridicat de incertitudine. Merită a fi reținut rolul prefixului *des-*, care, pus înaintea unui radical, alcătuiește un cuvânt al cărui sens este opus celui inițial al radicalului.

Etimologia cea mai răspândită în lucrările de lexicografie a verbului *a dezmierda* a fost dată pentru prima dată, verbal, de I.-A. Candrea lui Sextil Pușcariu. Acesta, în EWRS, nr. 522, după ce consemnează sensurile 'liebkosen', 'verhättscheln', scrie: „nach mündlicher Mitteilung von H. Candrea < *DĪS-MĒRDO, -ARE eigtl. 'Säuglinge aus schmutzigen Tüchern in reine legen', dabei 'verzäteln, damit sie nicht weinen', daraus 'verzärteln', vgl. frz. *cajoler* 'durch Liebkosung in den Käfig locken' – 'liebkosen'“. La rîndul său, I.-A. Candrea, împreună cu O. Densușianu, în CDDE, nr. 491, invocă același etimon latinesc neatestat *DĪS-MĒRDARE: < MĒRDA 'excrements'. Evoluția semantică este explicată în modul următor: „... înțelesul primitiv trebuie să fi fost 'ébrener (un enfant au maillot)', de unde 'cajoler (l'enfant) pour le faire taire pendant qu'on l'ébrène'“. Primul sens, anume 'a scoate din excremente' este atestat și în cuvîntul mantovan *dasmerdar* 'mondar dalla merda', în nprov. *desmerdá* 'ébrener, tirer de l'ordure'. Dar evoluția semantică din română, anume 'a alînta', 'a răsfăța', 'a desfăta', este singulară, cu atît mai mult cu cît radicalul lat. MĒRDA nici nu s-a păstrat în această limbă.

Etimologia propusă de I.-A. Candrea a fost preluată de L. Șăineanu, DU, s.v. *a dezmierda*: „Derivat din lat. MĒRDA 'murdărie', însemnează lit. 'a scoate din murdărie, a spăla un copil în fașe', de unde 'a netezi pruncul, a-l mîngăia'; vorba făcea la început parte din graiul dădacelor“. Un alt „termen de dădacă“, cum spune L. Șăineanu, este vb. *a (se) desfăta* (vezi mai jos). Explicația verbului *a dezmierda* prin lat. MĒRDA, -AE a fost acceptată aproape de toate dicționarele românești, precum și de W. Meyer-Lübke, REW, nr. 4257a, constituind, totuși, o curiozitate semantică și etimologică în lexicologia romanică.

Împotriva explicației prin lat. MĒRDA s-a pronunțat I.I. Russu. *op. cit.*: „... filcuirea «coprologică» oferită de Candrea are mai mult aerul unui joc de cuvinte, o glumă filologică, pe care, în începutul sec. XX (în elanul său de june filolog-etimologist latinizant), Pușcariu a luat-o în serios, punînd-o în circuitul lexicografic și cîștigîndu-i credit aproape general“. Soluția propusă de I.I. Russu a fost prezentată succint mai sus.

Explicația etimologică justă a verbului *a dezmierda* a fost dată de romanistul german Dieter Woll. În studiul *Rum. a dezmierda 'liebkosen' und die lateinisch-romanischen Verbaladjektiva auf -idus*, în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen“, 218. Band, 133 Jahrgang, 1981, p. 303-308. Evoluția semantică de la concret la abstract, propusă de Candrea este, după Woll, o „idilă nu lipsită de fascinație“, conformă cu clișeuul despre limba română ca o limbă a unui „popor de ciobani“, în legătură cu care, ca în cazul de față, se poate spune că: „ver-

bum non olet“ (p. 303). Mîngîierea manuală a copilului, continuă autorul, nu poate sta înaintea procesului sufletesc, abstract, pe care îl conține latura semantică a verbului *a dezmierda*: ‘a alinta cu vorbe drăgăstoase’, ‘a simți plăcere’, ‘a se bucura (de ceva)’. Sensul concret ‘a mîngîia (pe cineva sau ceva) atingîndu-l ușor cu palma’ este rezultatul unei evoluții semantice ulterioare, secundare. Prin urmare, din punct de vedere genetic, sensul abstract a fost primar.

Etimonul abstract propus de Dieter Woll este verbul latinesc MAERĒRE, 1. ‘a fi trist’, ‘a fi mîhnit’, ‘a fi abătut’, 2. ‘a jeli’, ‘a deplînge’. Din familia acestuia fac parte: subst. MÆREOR, -ORIS, ‘tristețe adîncă’, ‘durere’, prezent în expresia *in maerore iacere* (esse), ‘a fi foarte abătut’; adj. MÆRENS, -NTIS, ‘înrîstiat’, ‘trist’, ‘abătut’. De la verbul MÆREŌ, -ĒRE s-a format un adjectiv verbal, *MÆRĪDUS; -A, -UM, care, împreună cu prefixul DĪS-, acesta indicînd un sens contrar celui conținut în radical, s-a creat verbul *DĪS-MÆRĪDARE cu sensul ‘a consola’, ‘a mîngîia’, ‘a înveseli’, ‘a distra’, ‘a(-și) descreți fruntea’, sens complet opus celui de ‘a fi trist’, ‘a fi mîhnit sau abătut’ al radicalului MÆRĒRE. Acesta din urmă nu are descendenți în alte limbi romanice, după cum nu are nici adjectivul verbal *MÆRĪDUS, care a putut, însă, exista alături de aproximativ alte 40 de adjective verbale în -ĪDUS, -A, -UM, dintre care amintim cîteva (unele rămase și în română): ACĪDUS, ARĪDUS, CAL(Ī)DUS, FRACĪDUS, HUMĪDUS, LANGUĪDUS, MARCĪDUS, MORBĪDUS, MUCĪDUS, NITĪDUS, PUTRĪDUS, RANCĪDUS etc. *MÆRĪDUS, precedat de prefixul privativ DĪS-, a format etimonul *DĪS-MÆRIDO, -ĀRE. Evoluția fonetică a fost următoarea: *ī* din prefix a devenit *e*; *ī* din radical s-a sincopat (cf. CALĪDUS > *cald*); diftongul AE a trecut la *ē* (deschis) (ca în *taeda* > **dēda*), apoi *ē* s-a diftongat (ca în **dzieda* > *dzadă*), devenind -*ié-*: *desmierd(u)*. Printr-un fenomen de acomodare, fricativa surdă *s*, urmată de sonanta *m*, s-a sonorizat, apărînd varianta cu -*zm-*. În fine, în graiurile palatalizante, *m + i* a trecut la *m̃* și apoi la *ñ*: *deznerd* (*disnerd*, *desnerd* etc.). Ținînd seama de cele arătate aici, trebuie să admitem că aromânescul *mérdu* ‘excrement’ nu poate fi continuatorul direct al lat. MĒRDA, -AE ‘id.’, și aceasta nu numai pentru că schimbarea de gen este de neînțeles, dar mai ales din cauză că este imposibil de admis că fenomenul latinesc popular al diftongării lui *ē* scurt accentuat nu s-ar fi petrecut în acest cuvînt. T. Papahagi, DDA, s.v., care dă ca etimon lat. MĒRDA, consemnează, totuși, faptul că unii îl consideră un neologism, menționînd, totodată, it. *merda* și turc. *merdoud*. Ultima sursă este mai probabilă, termenul fiind un element levantin de origine italiană. Dacă lat. MĒRDA s-ar fi păstrat în dialectul aromân, atunci cuvîntul ar trebui să sune aici **hărdă* (cf. arom. *dizhărdă*, pers. a 3-a. sg. și pl., prez. ind. < *DĪMERDAT, -ANT).

Precizările de mai sus cu privire la absența în dialectul aromân a lat. MĒRDA fac de prisos explicația lui Woll despre neexistența unei omonimii supărătoare, a unui „conflict“, în acest dialect, între urmașii lat. MÆREŌ, -ĒRE și cei ai lat. MĒRDA. Ultimul etimon nu a existat nici în dialectul dacoromân. În schimb, el trăiește în alte limbi romanice. Aici, s-a putut ajunge la o omonimie supărătoare între *MÆRĪDUS și

*DĪSMĒRĪDARE, datorită sincopării lui Ī, și lat. MĒRDA, cu urmarea că *DĪS-MĒRĪDĀRE a dispărut în celelalte limbi romanice, dar s-a păstrat în română.

Verbul *a (se) desfăta* are, după DEX, sensurile: (refl.) ‘a-și petrece timpul într-o stare de mulțumire, de bucurie, de încântare’; ‘a petrece, a se distra’; ‘a simți o mare plăcere, a se delecta’; tranz. ‘a încînta, a fermeca’. Etimologia este necunoscută. În familia cuvîntului sînt consemnate: *desfăt* (pl. *desfături*) ‘desfătare’; *desfătare*; adj. *desfătat*, -ă; adj. *desfătător*. Precizarea că etimologia verbului *a (se) desfăta* este obscură, necunoscută, se întîlnește și în dicționarele lui H. Tiktin, DRG, s.v. și în CADE. H Tiktin face mențiunea că termenul este în mod evident de origine latină. Prima atestare datează din secolul al XVI-lea (1564, CORESI). Diferitele etimonuri latinești care au fost propuse de lingviști ca A. de Cihac, Gr. Crețu, S. Pușcariu, O. Densusianu, Leo Spitzer, W. Meyer-Lübke, Victor Buescu pot fi văzute în A. Ciorănescu, DER, nr. 2888.

Explicația etimologică pe care o considerăm justă a fost dată, prima dată, de L. Șăineanu, DU, s.v., fiind apoi preluată și întărită cu noi argumente de A. Ciorănescu, *op. cit.* Șăineanu scrie că verbul este un „derivat, probabil, din lat. *fetor* ‘putoare’ (de unde *făt(ă)*, cu o evoluțiune de sens analogă lui *desmierdá*, ambii primitivi termeni de dădacă)“. Menționarea substantivului *făt* și a verbului *a făta* l-a determinat pe August Scriban, *Dicționarul*, s.v. să explice termenul în discuție prin substantivele *făt*, *fată*, cu prefixul *des-*. Totuși, această apropiere nu e justificată, după cum și invocarea subst. lat. FĒTOR (FĒTOR) ‘miros urît, putoare’ de către Șăineanu nu e suficientă, atîta timp cît în latină există în aceeași familie un verb din care poate proveni rom. *a desfăta*, anume FĒTEŌ, -ĒRE (FETEŌ) ‘übelriechen’, ‘stinken’ (= ‘a mirosi urît, a puți’); ‘verhasst sein’ (‘a fi odios, nesuferit, urît’) (din radicalul *firmus* ‘Mist’, ‘Kot’). Precadat de prefixul DĪS-, care indică sensul contrar, lat. FĒTĒRE a stat la baza unui derivat al cărui sens era opus celui din radical: în loc de ‘a mirosi urît’, ‘a fi cuiva odios, urît, nesuferit’, verbul a căpătat înțelesul de ‘a fi bucuros, mulțumit’; ‘a simți o mare plăcere’, ‘a se delecta’. Evoluții semantice asemănătoare, continuă Ciorănescu, prezintă span. *heder* ‘oler mal’ y ‘enfadar’; *desmierda* y esl. *něga* ‘aseo del niño’ y ‘deleite, voluptuosidad’. Și în continuare: „Esta explicación, sugerida ya por Șăineanu, no parece haber tenido aceptación, a pesar de ser con mucho más correcta“.

Mai rămîne de explicat trecerea de la conjugarea a II-a la conjugarea I. Se poate admite o schimbare de conjugare sub influența verbului FĒTO, -ĀRE ‘a făta’, ‘a scoate pui’, ‘a cloci’, din lat. FĒTUS, -US ‘făt’, ‘nou născut’, ‘copil’, din radicalul FĒLIX, -ĪCIS ‘roditor’, ‘purtător de rod’ (A. Walde-J.B. Hofmann, LEW, I, p. 474-475), așadar, în locul unui radical neatestat *DĪS-FOETĒRE, a apărut etimonul, tot neatestat, *DĪSFĒTO, -ĀRE. Schimbările fonetice ale acestuia de la latină la română nu ridică nici un fel de dificultate: *DĪSFĒTO > **desfetu* > *desfăt*. Întrucît în latină există și adj. FĒTĪDUS, -A, -UM (și: FĒTĪDUS, -A, UM) ‘care pute, împuțit’, este posibil ca de la acesta să se fi derivat un verb de conjugarea I *DĪS-FĒTĪDO, -ĀRE. În urma sincop-

pării lui *i* (neaccentuat) (cf. CALĪDUS › *cald*; *DĪS-MÆRĪDARE › *desmierdare*) și a trecerii grupului consonantic *-td-* la *-t-*, a apărut etimonul *DĪS-FĒTO, -ĀRE, probabil și datorită influenței verbului menționat FĒTO, -ĀRE.

Evoluția formală și semantică a verbelor *a dezmierda* și *a desfăta* prezintă unele paralelisme remarcabile. Dar, în timp ce în cazul primului verb evoluția semantică a fost de la abstract la concret, în cazul celui de al doilea, ea a fost de la concret la abstract. Explicația prin etimonul MĒRDA a verbului *a dezmierda* trebuie abandonată¹.

¹ În volumul al II-lea din ediția a II-a a *Dicționarului român-german* de H. Tiktin, Wiesbaden, 1987, p. 56, la etimologia cuvântului *a dezmierda*, Paul Miron, împotriva opiniei mele, pe care am prezentat-o și aici, a adăugat următoarea precizare, neargumentată și subiectivă: „Wolls Herleitungsversuch aus dem abstrakten lat. *dis-maerīdāre zu maerērelmaerīdus [...] ist völlig verfehlt“. Așa amăntul că eu am fost responsabil cu revizuirea etimologiilor din întregul dicționar.